

**ORHAN PAMUK'UN "BEYAZ KALE" ADLI ROMANINDA,
OSMANLI'NIN YAKALANDIĞI HASTALIĞA, "AŞK" TEŞHİSİ KONUR**

Dr. Orhan BOZDEMİR*

Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüz Türk edebiyatındaki yansımaları konu oluşunu, son yıllardaki en güncel yazarlarımızdan Orhan PAMUK'un tüm eserlerinde izlemek mümkündür. 1983'de yayınlanan "Beyaz Kale" adlı romanında ise yazar, bugünkü kimlik arayışımızın temelinde yatan ve "veba" diye de simgelediği, geçmişteki "başkası olma isteğimizi" irdelemektedir.

Konunun nakışlandığı hikayeye göre, 17. yüzyılda Türk korsanları tarafından tutsak edilen Venedikli bir köle, astronomi, fizik ve resimden anlamaktadır. Bir paşa tarafından satın alınarak kendisine çok benzeyen ve 'Hoca' diye anılan bir Türk'ün emrine verilir. Bu iki kişi, himayesinde oldukları Paşa'nın istekleri doğrultusunda araştırmalar yaparlar; havai fişek yapımı, bilimsel makaleler, ilaçlar ve nihayet silah yapımı.

Hoca kölesinden Venedik'i ve Batı bilimini öğrenmeye çalışmaktadır. Birbirlerini tanıma, anlama çabaları giderek karşılıklı etkileşime, başkalaşıma hatta birbirlerine dönüşmeye kadar varır. Bu iki figürün ulaştığı sonuç, bilimsel, bulgusal anlamda başarısızlıktır. Kimlik arayışı açısından bakıldığında ise, bize göre Orhan Pamuk da, aydınlığa giden yolun karanlıktan geçtiğini düşünmektedir. Çünkü bu iki kişinin, Hoca ile Köle'nin birbirlerine dönüşmeleri, 'kendilerini kaybetmeleri, yani tam bir 'kimlik kaybı', onları bir aşamaya getirmiştir; "Niye ben benim?" (B.K.:63)¹ ya da ben neden benim? sorusu, bilinçli bir kimlik arayışına işaret etmektedir.

Pamuk, bu romanda bir taraftan, 'veba' diye adlandırdığı 'başkası olma isteğinin nedenlerini irdelemiştir: Kendini kabullenmeme, aşâğılık kompleksi, 'ben'den memnun olmama gibi.

Diğer taraftan bu başkalaşımın çeşitli yönlerini, hayal, özenti, bireysel oluşumdaki doğal yansıma gibi, ele almış ve sonuç olarak, son dört yüz yıllık tarihimize örneğinde, 'başkası olma sürecini, ya da 'başkalaşım sürecini yansıtmaya çalışmıştır.

* Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Alman Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ Orhan Pamuk, Beyaz Kale, Roman İletişim Yayınları, 1983, İstanbul.

Yazara göre batılılaşma serüvenimizin temelinde yatan bu 'başkası olma isteğinin de altında, kaybedilen, eksikliği duyulan, ancak ne olduğu tam bilinemeyen, adı konulamayan bir şeyin, başka bir 'kişi' de, 'ulus' da ya da 'kültür' de saklı olduğu inancı vardır. Bu 'inanc'ı aşk'a benzetmektedir Pamuk, bu yüzden de kitabın başında, Y.K. Karaosmanoğlu'nun çevirisiyle, Marcel Proust'tan bir alıntı yer alır:

" Alakamızı uyandıran bir kimseyi, bizce meçhul ve meçhullüğü derecesinde cazibeli bir hayatın unsurlarına karışmış sanmak ve hayata ancak onun sevgisiyle girebileceğimizi düşünmek bir aşk başlangıcından başka neyi ifade eder?"

Eksikliğin, boşluğun, bir başkasının gizemiyle dolacağı sanısı, bu eserde bir ulus, bir kültür için söz konusudur.

Anlatılan zaman olan, 17. yüzyıl öncesine kısaca bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu, öncelikle Amerika'nın keşfiyle ticaret yollarına, dolayısıyla ekonomiye olan hakimiyetini, daha sonra da bilim ve teknikteki gelişmelerden uzak durduğu için, elindeki ülke ve topraklarını kaybetmeye başlamıştır.

Bu zaman süresince, 'kendine olan güvenini de kaybetmesi' ise, sonuçta, önceleri sömürgesi olan ülkelerin bilim, teknik, sanat, kısacası her konuda geldikleri düzeye öykünmesine sebep olmuştur.

Birbirine dönüşen bu iki figürün isimleri bu yüzden "Hoca" ve "Köle"dir.

Anlatıcılık görevinin 'köle'ye verilmiş olması, 'ulusal kimlik arayışımızı daha nesnel gözlemlene olanağı sağlıyor:

"...içerde neredeyse hiç eşya yoktu, ama eve her girişimde içim daralıyor tuhaf bir sıkıntıya kapılırdım. Belki bu duyguyu bana, dedesinden kalan adını sevmediği için, kendisine ' Hoca' dememi isteyen bu adam veriyordu.

(B.K.:23)

Osmanlı'nın "dedesinin kalan 'adı'nı sevme(mesi)", geçmişini, dolayısıyla kendini yadsıdığına işaret etmektedir. Ayrıca Hoca'nın evi, yani Osmanlı ülkesi sıkıntılıdır ve çareyi başkalarında aramaktadır:

"Beni gözetliyordu, benden birşey öğrenmek ister gibiydi, ama o sırada sanki o şeyin ne olduğunu bilmiyordu."

(B.K.:23)

Ben-anlatıcı Köle'nin, Floransa ve Venedik'te bilim ve sanat okumuş (B.K.:13) olması ise, rönesans'a işaret etmektedir. Bir taraftan Hoca'nın kimlik kaybını betimlerken:

"..... yazmak istediklerini peşinen onaylamamı bekliyordu. Birkaç cümle çizistirdikten sonra çocuksu bir alçak gönüllüğü hatırlatan bir gurur eksikliği ve merakla yazdıklarını bana göstermeye başladı: Yazmaya değer miydi acaba bunlar?"

(B.K.:68)

Diğer taraftan bilimsel olarak onu aştığını vurgulamaktadır:

"İlk başlarda, ben daha çok, tembel kardeşi kendisine yetişsin diye eski bildiklerini gözden geçirmeye razı olan iyi niyetli ağabey gibi hissediyordum kendimi;"

(B.K.:34)

Ancak gerçeğin bu olmadığını, aslında kendisinin de Hoca'dan pek farklı sayılamayacağını itiraf etmesiyle konu boyut değiştirecektir. Fakat bu yönüyle de başka bir gerçek irdelenmektedir: Doğu - Batı kompleksi örneğinde, kimlik arayışı içinde olan kişi, ulus ya da kültürün istismara son derece açık olduğu, arayışın, o kişi, ülke veya kültür aleyhinde güçlü bir silah olarak kullanılabilceği gözler önüne serilmektedir:

"Hoca'yı kendinden biraz daha şüpheye düşürebilsem, benden dikkatle sakladığı o itiraflarından birazını okuyup onu dikkatle aşağılasam, bana öyle geliyordu ki, artık köle ben değil o, evin kötü insanı ben değil de o olacaktı."

(B.K.:76)

Köle bu arayışı, kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmekte, ona "farkına vardırılmadan (...) keşif(ler) yaptır(maktadır)." (B.K.:77)

Amacı ise açıktır:

"Hoca'ya, kendini iyice aşağılattıktan sonra, kendi üstünlüğümü kabul ettirecek, sonra da azat kağıdımı küstahca isteyecektim."

(B.K.:77)

Önkoşul olarak 'kimlik arayışı ' içinde olan tarafın beğenisini, hayranlığını kazanmak yeterlidir:

"....., birden bir sır verir gibi fısıldayarak sordu: ' Hep öyle mutlu mu yaşıyorlar orada"

(B.K.:87)

Beğeni kazanmak için de, gerçeklerden yola çıkmaktansa, aşkın anlatımlar daha etkili olacaktır:

"Gün doğarken yıldızlardan ve ölümden söz ediyordu..... bir başkası olmak istediğinden."

(B.K.:95)

'Başkası olmak istediği' andan itibaren, kölenin tutsağıdır artık Hoca ve Köle yaptırımlarını Padişah'a kadar vardıracağıdır. Ancak bu onun başarılı olacağı anlamına gelmez. Hoca geçmişini kendi isteğiyle yadsımıştır, onun ki ise, zorla elinden alınmıştır. Kimlik kaybı, onun için de söz konusudur.

Ara ara güç dengesinin yer değiştirdiği bu savaş,

"..... Hoca uzun zamandır küçümsüyordu artık beni,"
(B.K.:113)

onun yaşam biçimi, gerçekliği, kimliği olmuştur artık ve vazgeçilmezdir:

"Onu tekrar o eski mutlu hayatımıza çekmek için bazan,....."

(B.K.:113)

"Eski mutlu hayatımız" derken, köleliğinin ilk yıllarını kastetmektedir. Çünkü o yıllar, artık onun yeni kimliğinin geçmişini, tarihini oluşturmaktadır:

".....hedefimin bulanıklaştığını sezmiştim. Venedik'e dönsem ne olacaktı?"

(B.K.:114)

Üstelik değişen yalnızca bireysel kimlik'i değildir. Geride bıraktığı ailesinden,

".....rüyalarımda, onları, İstanbul'da, 'bizim' aramızda görüyordum." (B.K.: 114)

şeklinde bahsetmektedir.

Aynı şey Hoca için de geçerlidir. O da başlangıçta bu köle'nin bilgilerinden yararlanarak kendini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Eksikliğinin, bir başkasının gizemiyle dolacağı sanısı, onu önce tam bir 'kimlik kaybına daha sonra da 'bir

başkası olmaya götürmüştür. Köle'nin yerine geçerek, onun hayatına bıraktığı yerden devam etme umuduyla, İtalya'ya gitmiştir. Yani Osmanlı kültürünü bir tarafa bırakıp, Batı kültürünü benimsemiştir. Orada farketmeden, batılıymış gibi yaşayacaktır.

Orhan Pamuk'a göre, kimliği oluşturan en önemli yapı taşlarından birinin daima geçmiş olduğunu, Hoca'nın oradaki hayatından edindiğimiz bilgi, çok net bir biçimde kanıtıyor. Geçmiş olmadan bireyin kimliğinin oluşması, kendini gerçekleştirme olanaksızdır. Bu yüzden de Hoca, İtalya'da bir anlamda kendini gerçekleştirmiş, başarılı olmuş ise de, bunu yine geçmişine borçludur:

" Aristokratlar ve özellikle kibar hanımefendiler arasında yeni yeni yaygınlaşan o büyüdü Doğu merakı yüzünden, yazdıkları ilgiyle karşılanmış, kitapları çok okunmuş, akademilerde dersler vermiş, zengin olmuş."

(B.K.:177)